

фәр да фәрсиэ, пассив мушаһидэчи, чәмијјәтин манәфејни өз шәхсн мөһфәзәтиндә үстүн тутмајан, ичтиман-фајдалы әмәји севмәјән, она хор бахан адам чыкмамалыдыр.

Совет адамларынын ән гүвәтли кејфијјәтләриндән бири — вәтән-пәрвәрликдир, доғма торпаға, өз халғына мәһәббәтдир, коммунизмин парлаг идеалларына сәдагәтдир. Совет вәтәнпәрвәрлији—шүүрлу вә фаәл вәтәнпәрвәрликдир, вәтәнпәрвәрлијин јүксәк формасыдыр, зирә онун оғасыны пролетар бејналмиләчлији, бүтүн зәһмәткешләрин синфи һәмрәлијин тәшкил едир. Бу, мә'нәви эәкиллиликдир, Октябрин ирсидир. Мәктәбләринин һәр бир јетишдирмәси мәһз бәлә вәтәнпәрвәр әлмәлидыр. Бөјүјән нәслин пролетар бејналмиләчлији рүһундә, өлкәмиздәки халqlарын достлуғу, зәһмәткешләрин бејнәлхәл һәмрәлијин рүһундә тәрбијә едилмәси Коммунист Партијасынын програм тәләбидир. Бу тәләб бүтүн тә'лим-тәрбијә ишинин, педагожи фаәлијјәтин әсас мазмунуну тәшкил етмәлидир.

Совет мәктәби өз шакирдләриндә вәтәнпәрвәр вә бејналмиләчлијин ән јахшы мә'нәви кејфијјәтләринин формалашдырмағ үчүн ән мұхтәлиф форма вә васитәләрдән истифадә едир, ләкин бу ишдә әсас вә һөлдәлијә—тәһсил вә тәрбијәнин јүксәк идеја сәвијјәсидә олма-сыдыр. Габагчы мәктәбләрин тәчрүбәси сүбүт едир ки, шакирдләрин вәтәнпәрвәрлијини гүвәтләндирән ән мұһим васитә—синфданхарич вә мәктәбдонхарич ишлә сых сурәтдә бағлы олан тә'лим процессиндән ибарәтдир. Тарих, математикә, әдәбијјат, чоғрафија курсларында вә с. чох мұһим дүңјабахышы вә әхлағи характерли идејалар вардыр ки, шакирдләрин сә'јләри бунларын мәнимсәнилмәсинә чәмләндирилмәлидир.

Сов.ИКП XXIV гурултайынын материаллары, доғгузунчу бешиллик һағында Директивләр, «Совет Социалист Республикалары Иттифағынын тәшкил едилмәсинин 50 иллијинә һазырлығ һағында» Сов.ИКП МК-нын гәрары тә'лим процессин эәкилләшдирмәк үчүн түкәнмәз имканлар ачыр. Ләкин мұәллимләр дәрсә һазырлашаркән онун тәрбијәви мәғсәдләрини дәриндән вә доғиғ бир сурәтдә мұәјјәнләшдирмәли, материаллары, фактлары мәғсәдәјәналдырмыш бир шәкилдә сечиб көтүрмәлидирләр. Шакирдләрин фикри мұрәккәб мұасир һадисәләрини тәһлиллик јөнәлдирмәли, В. И. Ленинин онларын гаврајышына мұәссәр әсарләрини, партија сәләдләринин өрнәнимәсини тәшкил етмәк, јерли өлкәшүнәслиғ материалларындан кәниш истифадә етмәк ләзимдир. Она наил олунамалыдыр ки, шакирдләр бу вә ја дикәр мүддәәалары әзбәрләмәк дегил, өзләри мұһакимә јүрүтсүиләр, нәтичәләр чыхарыб үмумиләшдирмәләр апарсынлар.

Совет мәктәби, совет мұәллимләр партија вә һөкүмәтинин ләнинчн гәјгысы вә дигәтти илә әһәтә олуиушлар. Онлар чох кәчиб бу шәрәфли бир ишдә—чәмијјәтимизин, халғымызын кәләчәјини — коммунизм дүңјасыны јарадачар вә онда јашајачар нәсилләри тәрбијә едиб јетишдирмәккә машғулдулар. Республикамызын маарифчиләр ордусу бу ишдә өз сә'јләрини даһа да артырар дөврүмүзә, Ленин зәманәсинә ләјиғ, Ленин иши уғрунда матин вә фаәл мұбаризләр јетишдирмәк јолунда бундан сонра да вар гүвәсини сәрф етмәлидир.

Бөјүк Ленин бәјрағы алтызда јени наилјјәтләрә доғру!

Мәктәбләрдә тә'лим-тәрбијә ишинин тәкмилләшдирилмәси тә'хирасалыи маз вәзифәдир

Проф. М. МӘБДИЗӘДӘ
Азәрбајҗан ССР маариф нәзири

1971 — 1975-чи илләрдә ССРИ халғ тәсәрруфатынын инициәфагына дәир бешиллик план һағында Сов.ИКП XXIV гурултайынын директивләриндә тә'лим-тәрбијә просесини тәкмилләшдирилмәсини тә'мин етмәк вәзифәси хуәсиялә гәјд едилмишдир. А. Н. Косыкин Јодаш гурултайда директивләр һағындағы мә'рузәсиндә демшишдир: «Мәктәбә бу илләрдә даһил олан ушағлар әсримизин 90-чы иллириндә вә XXI өспри башланғачыда оләтин итгисәдјјәт вә мәдәнијјәтин инициәф етидрәкәкләр. Мәктәбләрдә, техникумларда, али мәктәбләрдә тәтбиғ едилән програмлар вә тә'лим мөстәдлары илдидән елм вә техниканын инициәф пәрсептивләрини кәтичә даһа артығ дәрәҗәдә нәзәр алмамыздыр».

Бу нәстиш мәһијјәт е'тибары илә шакирдләрин тә'лим вә тәрбијәси просесини һансы истиғамәтләрдә тәкмилләшдирмәк мәсәлясини ајдылашдырдыр.

ССРИ-дә кәниш коммунизм гуручулуғу доурдудә ичтиман тәрәғги илә узләшдирилмәш әлми-техники тәрәғги мәктәб тәһсилнин мөзуну вә вәзифәләри мұәјјән дүзәлишләр верир. Умуми орта тәһсилә кечмәк онлардан бирдир.

Бу мұһум вәзифәнин јеринә јетирилмәси һағында директивләрин һәјәтә инициәмәси тәҗәбә тәл орта тәһсил оларын бүтүн көчөләри икәтләрә чәлб едилмәсини нәзәрә туттур. Бурада сәһбәт кәчләрә елә бир орта тәһсил вермәккәндә кедир ки, бу, онлары мұасир техника илә әмәк фаәлијјәтинә һазырласын, онларын али мәктәбләрә јолуну ачсын, маарисини-ленинчн дүңјабахышы ося. сымда идеја-сијаси вә әхлағи инициәф-ләрини мөһкәм өсәсини гојсун. Орта тәһсил ејин заманда бөјүјән нәслә наһини мұасир елми биликлар системә вермәк, һәбәлә онларын идрак вә тәрәнчүр фаәлијјәтини инициәф етидрмәли, кәчләрә өз үзәриндә мұһтәзәм ишләмәјә һөвәсләндирмәли, һәјәтдә өз јерини мұәјјәнләшдирмәјә көмәк етмәлидир. Тә'лим-тәрбијә ишини әсәсли сурәтдә тәкмилләшдирмәккә бүтүн бунларә наил олмағ мүмкүндүр. Мәһз бунә көрә дә тә'лим-тәрбијә ишинин просесини тәкмилләш-

дирмәк үмуми ичбәри тәһсилни камијјәт көстөрчиләри кини дигәт мөркәзиндә дурмалыдыр. Мәһијјәт е'тибарилә бу, вәлид вәзифәнин икин тәрбиб һиссәсидир. Бәлә ки, мұасир тәләбләрә әләгәдәр оларат јүксәк сәвијјәдә тә'лим вермәккә орта мәктәб һәмчидә үмуми тәһсилни јалныз биртәрәфин һәл едилмәклик вә башлыча мәғсәдә чатмағин мұһүм олмајачоғынә сүбүт етмәјә еһтијаж јоқдур.

Мұасир тәләбләрә үлғун оларат тәһсил сәвијјәсини јүксәлдирмәси бизин тә'хирасалыи маз вәзифәмиздир. Бу ишдә мұәјјән ирәллијин олмагына бахмајарат, бир сыра мәктәб мө'азирларыни, хуәсиялә көнд көтәрилән үмумтәһсил һазырлығи бизи гәјтјјән тә'мин етмир.

Азәрбајҗан КП МК октябр (1971) пленумунда бу сәһәдәни нөгсанларыиә чидди тәғдиб едилмишдир. Азәрбајҗан КП МК биринчи нәтиби Б. Әлијев Јодаш һәзүн пленумдағы мә'рузәсиндә демшишдир:

«Мәктәбләрини тә'лим вә тәрбијәсини кејфијјәтиндә чидди нөгсанлар вардыр. Бә'зи рәјонларда, мәсәлән, Кәлбәчәр, Ләчин, Гусар, Гутташев, Сабирәбәд рәјонларында синфдә тиләларын сәјб бүтүн мәктәбләринин 5—7 фәзилин тәһсил едир. Шакирдләрин синфдә тиләлә сәләтәти коллективләрин ишиндә чидди гәсулур. Бу, шакирдләрин мәктәбдән јайынмасына, онларын тәһсилни јарыкчығ галмасына сәбәб олур, бә'зи дә ушағлары бәлбәк едир».

Бир сыра мәктәбләрдә шакирдләрин фактик билик сәвијјәсинин һесабат мә'үматларына үлғун кәләмәси бизи чох нәрәһәт едир. Бу ил республиканын али мәктәбләрини гобул имтаһналары верини абитуријентләрин хејан һиссәсини гәјри-кағи гүһәт алмасы факты мөјөр буну сүбүт етмирии?

Медәл вә фәргләмә диплому алаиларын бир чоқуну али мәктәбләрә гебул имтаһналарында ә'лә гүһәт ала билмәмәси, бә'зиләринин ивә, һәтта икин гүһәт алмасы факты да мәктәбләрини вә маариф органларынын ишиндә чидди нөгсанлар олдугуну көстөрир».

Биз, бу һағлы тәғдиб гәјдләрән чох чидди нәтичәләр чыхармалығ. Мәктәб-

изаң етмәкдә чәтинлик чөкүрлөр. Шакирдларын ишиндаки бу ва дикр чаташмаалыктар програм материалынын мөнүсөнүлүксүндө чәтинликләр олдуғуну көстөрүп.

Кимжа үзрә јени програм курсу элементләрин дәври системенин (Менделеев тағунуну) даһа еркәң (IX синиф әвәзинә VIII синифдә) вә даһа таң тәбиги илә мүрәккәбләрди. Мүтәхәсссләрнин Јадығы кимя, атомларын турулушуну дәрк едилмәс бу вә Ја дикр бирләшмәләрнин нә үчүн вә нечә гарышылма тәләрин дә олдуғларын өрнәмдә, вә баша дүшмәк ижман верир ки, бу да өз нөвдәсиндә јени маддәләрнин Јарадылмасына елмин чәһәтдә Јаһашмағы һәјәтә кеңрәмәгә сәбәб олур.

Нүвә, электро вә атомун гарышылма тәсирини гануларнын көшфи мүасир кимја елминин мазмунуну хейл зәйкинләшдирмишдир. Һәмн әсәсли аңлашыллар мүдәссәр сәвијәдә програма дахил едилмишдир ки, бу да әлбәтте, кимјаны тәдريسнин әһәмийәтлән дәрәчәдә мүрәккәбләшдир. Шакирдләрня кимјадан билгилрини јохлаңмасы көстөрүп ки, онлар јени програмын бир сыра мүләһүм мәсәләләрини аңламағда чәтинлик чөкүрләр. Бу вәзијәт һәр шейдән әввәл, муәллимләрнин мүәјјән һиссансини зәһф һазырлығы нәтичәсиндә Јаранимышдыр. Кимјадан јени програмларны тәбиғ олундуғу VII—VIII синифләрдә 795 шакирд билгилни јохлаңмыш вә мәлум олмушдур ки, 55 шакир (7 фәниз) кимја тәнкликәрини һәлә едә билмир, 166 шакирд (21 фәниз) практик вә лаборатория тапышырылары илә әләгәдәр ишларн јеринә јетирә билмәмишдир. бир чок шакирд исә Д. И. Менделеевтин дәври тағуну тәбиғ етмәкдә чәтинлик чөкмишдир вә И. а.

Биологика курсу үзрә дә чәтинликләр вәрдыр.

Умуми биологика курсу әвәлләрдә олдуғу кимя, јухары синифләрдә биологик тәһсил баша чәтдыр. Биологик фәнләр үзрә јени програм онунла мүрәккәбләшүп ки, маддәләр вә енержи мүбәдиләсн дә дахил олмағла һүчәрәләрдә баш верән просәсләрнин молекуләр сәвијәдә өрнәлимәсини һәзәрә туғулур. Шакирдләр ирсијәт әләмәтләринин, келнрләр вә кеһотиләрнин верилмәсинин әсәс тағунуәгуәжүлүглари илә танышы олурлар. Буна әсәсләнар организмләрини, инкишәф, оиларын һәјәт фәзијәтти, чапыларын тақамәлу өрәнлиги, һәһәк фәзијәтнин өрәнлимәсини даим практикна илә (көнд тәсәрүфаты, тәбәғ) сәсләшүр.

Тәбијәт-ријазјәт сисләнсиндән олан јени програмларын хусусијәти һәм дә бундан ибарәтдир ки, бурада елмдән практикнаға кечилмәсн, Јәһә елмәк фактын практикнада тәбиғ едилгил вә һәјәтә кечирилә биләңли формаларын, методларын, принсипләрнин шәрһ едилмәсинә бәјүк фиқир верилр.

Бу фәнләр үзрә јени програмларда лаборатория вә практик ишларын, исәсләк хәракәтләр әкисүрүшләрнын хусусәк чөкүсн дә артымшдыр.

Иҗтимағ фәнләр үзрә програмлар да мүәјјән дәрәчәдә мүрәккәбләшмәкә фәрqlәнр. Иҗтимағјат курсу шакирдләр марксист-ленинчи фәлсәфәнин, сисјас итисәддин, елми коммунизмин әсәс аңлашыллары илә танышы едир. сәсиалист чәмијәтнин инкишәф гануларнын вә онун инкишәф еднб коммунист чәмијәтнә кечмәсини шәрһ едир. Капиталист чәмијәтнин гануларын да өрнәлим, капиталист чәмијәтнин тарихн мәһә маһкум олмасы ачылыб шәрһ едилр.

Бу курсун чәтинлиги бир дә бундан ибарәтдир ки, шакирдләр онун өрәнлимәсини үчүн тарих, физика, кимја, биологика, чоғрафија, дил вә әдәбијәт фәнләриндә өрәнлим тағуну вә һадисәләрдән истифадә етмәклидирләр, чүнки, бу курсун мазмуну һәмн филләрнин мүасир вәзијәтти вә инкишәф мейлигә әсәсләнүр.

Бутун бу мәсәләләрн мүтхәсәр дә олаш шәрһ етмәкдә өрәнлимн мүәллимләр ону тәвәјјә етмәклидирләр ки, онлар јени програмларда мүвәфәқијәтлә ишломәк үчүн биринчи нөвбәдә програмларын бунуҗ хусусијәтләрнин билмәклидирләр. Бу мәсәләдә онларын һәмчунин иһәзри вә әмәл һазырлығыны вә педагогик усталығыны артырмасы күнүн вәзип тәләбләрн кимя гарышја гојулур. Буналарсы тәлим-тәрбијә просәсини тәкмилләшдирмәк мүмкүн дејилдир.

ТӘЛИМ УСУЛЛАРЫНЫҖ ТӘКМИЛЛӘШДИРИЛМӘСИ

Әвәлчәдән тејд етмәк ләзәмдыр ки, тәлимнин јени мазмуну јени методика илә, тәлим просәсинин кәһнә гурулушу илә тәбиғ етмәк истәнлән нәтичәнин вермәк.

Тәлим просәсини тәкмилләшдирилмәсн олдуғча мүрәккәб вәзифәдир. Чүнки бурада сәһбәт бир гәјдә оларат, әнәһә методларла ишломәк өрәнмиш чок бәјүк муәлликләр ордусунун вә шакирд күтләләринин иш гәјдәләрнын әсәсли сүрәтдә јенидән гурулмасында вә тәлим усулларынын әсәсли сүрәтдә јахшылашдырмасында кедир.

Мәктәбләрнимизин чокунда тәдريس просәсиндә бәлә бир гәјдә һәкм сүрүп ки, јени дәрси муәллим шәрһ едир, шакирдләр исә ону динләјир вә чааб верилрләр. Тәлимнин нәтичәси, башлыча оларат, шакирдләрнин мәниясәдиләрнә билгилни мөккәмил вә һәчм илә, сорғу вә имтәһнә заманы өз билгиләринин ифадә етмәк вә ону практикнада тәбиғ етмәк бачарығы илә гәјмәтләндирилдириди вә гәјмәтләндирилдир. Әлбәттә, бу планда билгилә јүләнә тәһ һәр һәксн бир дәрәчәдә мүәјјән тәлим-тәрбијәни әһәмийәт мәлик олмуш

вә мәликдир. Истар-истәмәз бу, мүәјјән дәрәчәдә әһнә табиллјәтнин инкишәфинә сәбәб олдуру вә көрүнүр, әвәлли вәхтин, көһнә програмын тәләбләрнә чааб веридири вә һәрәкәтлјә һисси доғурмуруду.

Ләкин һазырки шәрәтдә бу гәјдә билгиләр артығ тәһмин едә билмәз, чүнки, бу әвәзијәтдә бир чок шакирдн мәниясәдилрини билгик, чок заман формал хәракәт дашыјир. Онлардан бир чок мәсәләни мәһијәтнин баша дүшмәдән хәлис мекәнини јаддәшадән истифадә едәрәк чааб верир, мүәјјәс вә тәһлил етмәкдә чәтинлик чөкүр, үмумиләшдирмәк вә ләтнә чыхармағы бачарыр. бу вә дикр елми мүдәдәнн мәһијәт вә әһәмийәтнин һәс дә һәр заман баша дүшүр. Бу олдән ирәли көлр ки, бир чок муәллим, әсәсән, билгилни јалныз формал мәниясәдиләрнә мейл едир. Онлары билгилни шакирдләр тәрфиңдән дәрн инкишәсинилмәсә дејил, јалныз суғалар формал чааб верилмәсн марәләндирүр. Бу нәсанлы практикнадан биз нә гәдәр сәс хиләс олсар, о гәдәр Јахшыдыр. Буна исә шакирдләрн тәлим-тәрбијәсн иһннәдә әсәс тәһсиләт формасы олан дәрсин тәкмилләшдирилмәси јолу илә наил олмағ мүмкүндүр.

Дәрсин тәкмилләшдирилмәсиндә она наил олмағ ләзәмдыр ки, шакирдләр өрәнлимн олдуғлары әсәс елми аңлашыллары, мүддәалары унутмағ үчүн өз јадлашларына кениш әсәсләнсинләр, һәмчунин вә хусусән дәрсдә вә дәрсдән кәһнәдә, әлбәттә, муәллимин көмәји вә рәһбәрлији илә мүстәғил чалышмаға, мүстәғил дүшүнмәгә өрәнмәк үчүн тәфәкүр фәзијәтнә әрхаласылар.

Көһнә програмлар, тәкрәр едирик, тәсвир хәракәрдә олан билгиләрн өзүндә әкс етдирирди. Муәллимин шәрһи заманы шакирдләр ону асанлығла тәсәвүр едирләрләр.

Јени програмлар да тәсвир хәракәрдә олан бәз әһнә тәдريس материалындан әл чөкмишдир. Ләкин бурада муәллимин иһәзаты заманы шакирдләрнин чәтин тәсәвүр едмәклирини бир чок материал да вәрдыр. Онлары јалныз фиқрән тәсәвүр етмәк олар.

В. И. Ленин јазмышдыр: «Тәсәвүр һәрәкәти б ү т и л ү к л в гаврај билмир, мәсәлән, 1 сәвијәдә 300.000 ки. сүрәтлән һәрәкәти гаврај билмир, тәфәкүр исә гаврајләр вә гаврајлыдыр» (Сәһрәләр, 4-чү нәшрн, 38-чи чилд, сәһ. 332).

Шакирдләр јени физика програмынды һәзәрәдә туғулмуш нисбиләсн ләзәрјәси, молекуләләр-нигетин, электрон һәзәрјәси, сисјас биологикада келнр һәзәрјәси һәһәк һәһәкдә һәбелә бу чүр һәзәрјәснә һәһәкдәкә аңлашыллары һисс вә тәсәвүр етмәк јолу илә гавраја билмәкдәр.

А олары тәфәкүр вәснәтсидә гаврамағ олар. Бу исә дәрси јенидән елә турмағы вә тәкмилләшдирмәји тәләб едир ки, о.

Һәр бир шакирдн тәфәкүр фәзијәтнин кениш инкишәфдә сәбәб олдуғ, һәм дә бу иш иһтидән синифләрдә баш ләјарат (һәлә мәктәбгәдәр тәрбијәни демирн) орта вә јухары синифләрдә тәдريس кенишләндирилсин.

Елми-тәхниси тәрәғти тәһсилн арасы касиләдән давам етдирилмәсини, һәр бир кәһдән мүстәғил чалышмағы јолу илә өз билгилни даим артырәб тәкмилләшдирмәји тәләб едир. Буна һәр шейдән әвәл, мәктәбдә өрәнмәк ләзәмдыр. Мәһә буна көрә дә шакирдләр иһннн мүтәзәһ оларат елми билгил вә практик ирәдәсн фәлсәкәлибин артырмасы тәләб олунур. Бу исә бәјүк мүстәғиллик, фиқри фәаллығла тәһмин едилә билр.

Идрак просәсиндә инсанн фиқри фәзијәтн бәјүк әһәмийәт кәсб едир. В. И. Ленинн ашағыдакы мөшүр мүддәасы вә чәһәтдән хәракәтдир: «Чалы мушайидәдән мүчәрәд тәфәкүр вә ондан практикнаға—һәғигәтн дәрк едилмәсини, әбјектив реаллығн дәрк едилмәсини, әдәлиетик јолу бәләрди» (Сәһрәләр, 5-чи нәшр, 1-чү чилд, сәһ. 152, 153). Инсанн идрак фәзијәтнн чәлүлүдү ки, һисс етмәкдән, тәвәјјәсн, тәсәвүрдән башлајыб тәфәкүрлә тамамлашыр.

Психологикадан мөлумдур ки, «Тәфәкүр инсанә имкәл верир ки, һадисә вә әшјаны сәјр етмәкдән оиларын мәһијәтнин дәрн етмәк, онларын гануәлуғуну, әләғә вә муһисәләрнин әјдәләшдирмәгә вә буиларын сәјсәсидә тәбиг вә чәмијәт һадисәләрнә јүләнәмә вә онлары идрә етмәк, оилары әдәмләрн тәләб вә мәнәфәти һидмәтнә вермәк, өз дәрәвишләрнын даһа Јахшы тәһзин етмәкә јөнәлтмәк» (Г. С. Костујк, бәх. Педагогик енциклопедия, II чилд, сәһ. 899).

Педагогик просәсдә шакирдләрн фиқри фәзијәтн бир дә она көрә вәчибдир ки, муәллимин вердији билгик әсәсында, мүстәғил муһакимә, үмумиләшдирмәләр јолу илә шакирд дүһяны сәкн езу үчүн јенидән иһәф едир.

Нәтичәдә тәлим просәси онлар үчүн көрнн, ләкин марәғли вә чәбеләдич олур, чүнки онлар бу һәлдә өз идрак гүвәвләр вә имкәләрнын һисс едирләр.

Јаддан чыхармағ олаз ки, чок заман шакирдләрнин үмүнтәһсил һазырлығ сәвијәсинин хейл ашағы олмасынын сәбәби һәм дә бундан ибарәтдир ки, муәллимдәр дәрсләрдә өз јетидишләрләрнин фиқри нәркинлјәни наил ола билмәк ләр. Шакирдләрн идрак фәзијәтнин күчләндирилмәсн һәр шейдән әвәл, онларн тәфәкүр фәзијәтнин күчләндирилмәсн дәмәклидир.

Шакирдләрн тәфәкүр фәаллығна исә муһтәлиф прјом вә усуллары наил олмағ мүмкүндүр. Һәтта муәллимин «Нә үчүн?» «Нәдән өтүрү?» «Нә сәбәб?» кимн сәлә суғалары бәлә вәзип мәғсәд күдүр — ушялары фиқирләш-

Һәр едилмиш II республика елми-практ. конференция кеңирлиминдир. 15 бөтә йылындагында 174 мө'руза дияленилмиш по онлардан 13-ү дәрсләрдә проблем ситуациясы Јаратмаг төчүрүбасинда, 6-сы дәрсләрни интенсивлашдырилмаси төчүрүбасинда олмуш, 6 мө'руза тә'лимни фардлашдырилмаси, 5-н дәрсләрдә өсләгә Јардылмаси, 10-ү тә'лимни техникни васитәләриндән истифадә едилмаси, 15-н дәрсләрдә шакирдләрни мүстәғил ишләрини тәшкил төчүрүбаси мәселәләрни һәр едилмишдир.

Севиндирни һалдыр ки, һәр бир районда, дәмәк олар ки, һәр бр мәктәбдә мүәллимләр мүасир дәрс проблемләрини кетдикчи дәһә төчүрүбаси мүасир едир. «Дәрсләрдән би проблематиканы нәзәр алыаг өсләгә гурмага чалышырлар. Тәсәдуфий едилди ки, инанки шәр-һәр, һабелә бир чох табатчыи һәнд мәктәбдә бир дәрс верилән мүасир төләбәр һәр едилмиш елми-практик конференциялары фаал өз ишкүзәрчасына кеңирмәдә башлашылдыр.

Будур, характерик нүмунә. Саатлы районуну Адыхун конд орта мәктәби (директор Халид Мөвсүдов) 1970-чи илдиш ноһрабунда елми практик конференция кеңирлиш өз олу дәрсә верилән мүасир төләбәр һәр етмишдир. Конференция мәктәбин 5 мүәллимнини ашагындакы мөәузаларда мө'рузаси дияленишдишдир: «Дәрсә верилән мүасир төләбәр өз вәзи-фаларини» (Х. Мөвсүдов), «Фәзијәт дәрсләриндә шакирдләрни фәзијәтнини фаәлләшдирә төчүрүбасиндә» (С. Зейналов), «Тә'лимдә мүасир техникни васитәләрдән истифадә едилмаси» (Р. Ваһрагларов) өз с. Конференция тоһну мәктәбләрни бир чох мүәллимни иштирак етмишдир.

Белә инсаллардан чох көстәрмәк олар-ды.

Програмлашдырилмыш тә'лим элементларини тәбтиг чөһәтдан Сумгајат шаһәр 12 номерли мәктәбин иш төчүрүбаси тәдбирә ләйтдир. Ризјазјат мүәллими К. Бунјадовун рәһбәрлиги илә мәктәбдә органинал автоматлашдырилмыш синиф Јардылмышдыр. Гејд етмәк лазымдыр ки, Ј. Бунјадовун синифи олдәдә өз миғдарда олан, ләкин чох бөјүк сәмәрә көстәрән надир синифләрдән-дир. К. Бунјадов Јолдаш 1969-чу илдән башлајарак һөним синифдә 36 шакирди оһәтә едән автоматлашдырилмыш тә'лим-контрол гургусууну васитәсизлә дәрс кечир өз көзәл нәтичәләр әлдә едир.

Бу чур гургууну көмәји илә итидан синиф мүәллими А. Б. Дубинина рус диялиндән, ризјазјат мүәллими С. А. Ер-лих, кимјә мүәллими Ш. Сәмәдзәдә дәрс кечирлар.

Тә'лим гургулары дәрсин сәмәрәли-лигини арттырмаг өз шакирдләрни идрәк габилијәтини кишишаф етдирмәк үчүн чох бөјүк имкан Јаратмышдыр.

Програмлашдырилмыш тә'лимни тәбтиг олуиудуу синифләрдә шакирдләр 100 фәиз мүәффәғијәт көстәриләр.

Шаујал районундакы 210 номерли мәктәб (директор К. П. Кононенко)ду тә'лим процесини тәкмилләшдырилмасиндә Јахшы төчүрүбә газанышдыр. Мәктәбин педагоги коллективни ики ил мүдәттәндә «дәрсләрдә өслә әһәтә Јардылмаси» методик проблемни үзәриндә ишләрни өз Јахшы нәтичә әлдә еттишдир. Онларын тә'лим процесиндә тәбтиг етдилгиләри перформанслар, дәрсләрдә ма-синал тәзминлә өз күтүлө өксәләри Јардылмасиса һә дәрсин еффәктивлигини Јүксәлдилмасиса; шакирдләрни програм материалны мәнимәсәләри дәрсини мүәјәнләшдирмәк үчүн ахтында Јохламагдан өтү шәрәит Јардыл-масына өз с. хидмәт едир.

Дәрсә верилән мүасир төләбәрлә әләгадар оларак, кабинет системини тә-бтиг етмәклә Јахшы нәтичәләр әлдә едән Октябр районундакы 13 номерли орта мәктәбин (директор К. Әлиевәдир) төчүрүбасини хуәсәт гејд етмәк лазым-дыр. Кабинетләри тәчинә етмәк, ләван-мәтәни муһафизәси өз истифадә үчүн даим һазыр сахланмасы үзә шакир-дәрни иши чох бөјүк тә'лим-тәрбия әһ-мијәтинә маликдир.

Дәрсләрни тәкмилләшдырилмаси үчүн кабинетләрдән истифадә едилмаси үчүн көчәк тәләбәләр мүәллимләрдән Ш. Нәзәрәвлин (биологич), С. Нәғјәвлин (көмјә), А. Рәзјәванни (рус дия-ли), А. Мөһстәвлин (өмәк тә'лими) өз б. төчүрүбәс дигәтә ләйтдир.

Бутун буналары мәктәбләрдә тә'лим методларыны тәкмилләшдирмәк үзә бө-јүк иштиг башлангычи һесаб етмәк ла-зимдыр. Бу саһәдә гарышда һәнд чох бө-јүк ишлар дурур. Һәр бир мүәллимин тә-лим процесини һө өз Ја башта дәрсчә-дә практик оларак тәкмилләшдырилмаси-на наил олмасы зәруридир. Бу исе дәрсин тәкмилләшдырилмасиндән ола-бә бир сыра дикәк ишләри дә көрмәји тө-ләб едир.

Тә'лим процесини тәкмилләшдырил-маси һабелә тә'лимдә кабинет системини тәбтигини, мәктәбин мадди техник-ки-базасынни зәнкнләшдырилмасиса, әнғәнә кабинет ләвәзмәти илә Јаһа-шы мүасир техникни тә'лим васитәләри-ни тәбтигини, шакирдләрни өз тәпши-рыгларынни планлашдырилмасиса өз тәнзим олунмасыны тәләб едир. О. һаб-елә һәр бир тәдрис иши нәвуғун—би-ляк, баһарыг өз вәрдишләрни ашыла-васы, онларны мөһкәмләшдырилмаси Јолларыны, онларын учот өз гилмәдир-дирлимини, практикәја тәбтигини, Ја-зылы, лаборатория өз практик ишләри-ни, синифдәнкәнар өз мәктәбдәнхәрик иш-ләри Јолларыны тәкмилләшдырилмә, башлачысы исе һәр бир дәрсин идеја-ә-ми сәвијәсини Јүксәлдилмасиса, иш-кирдләрни мүстәғил төһөккүр өз прак-

тик ишләрини кеңишләшдырилмасисини өз төләб едир.

Бу саһин мәселәләрни һәр бирини хуәсәни иштигландырилмаси вәчәбдир. Јаһини буналары һәмәсыны бир мағалә чәрчәвинсә сагышдырмаг чәтиндир. Һәр бир мәктәб коллективни һөним рәзи-фәларини Јеринә Јетирилмасиса өз һө-дјәсини верә биләр өз вәрмәклиди.

Мәктәбләрни фаәлләшдирәтиш Јохла-васы көстөрүр ки, өз ишләрини сәвәрәк ашылағар һаггында бөјүк гајыи көстөрә-ти. Ишәләгә педагоги төчүрүбәни ләләлән-дәрис иштидә мүәффәғијәт газанмаг сә-лә әдир, мө'уәјјәтлә чалышыа мәктәб-дәсини, коллективләри өз гәдр чөтинә ләләли, һәр ишдән әвәл, характер етибары илә мүасир төләбәрлә чәвәб вәрән инәдди, баһарыгы өз сәмәрәли педагоги өмәк васитәси илә тә'лим ишиндә мүәффәғијәт газанмаг әлир. Тә'лим ишини тәкмилләшдырилмасисини бутун мәселәләри өз-өзүлү үчүн дејил, шакирдләрни һәр бир фәни үзә мүәффә-ғијәт газанмасы, бутун мәктәб иши сәвијәсини Јүксәлдилмаси үчүн, шакирдләрни мүәффәғијәтнини өсләси сурәтдә Јахшылашдырилмасы үчүн зәру-ридир.

Факултәтлә мәшғәләр өз алыр-ајры фәиләрни дәриндә әдрәтлимәси илә чәшуг олан мәктәбләрни (Јахүд си-нифләрни) өз мәғсәд бундан нәвәрәдир. Иштиг ләвәгә мө'әллимдир ки, онлар тәдрис процесини рәһнакар ишдир, шакир-дәрни сәвдигиләри билиг сәләвләрни дә-ринләшдирдир, мүәллимин Јардыл-чылыга ишләмәсисә сәбәб олду, һешә сөзмә мәселәләрини Јахшы тәпшик ет-мәк үчүн мәктәб имкан вәрир» (М. А. Прокофьев). Бундан башта бә мәшғә-ләр шакирдләрни сонракы һәјәт Јолуну муәјәнләшдирмәг, өз мејл, мараг өз баһарыгларынны кишишаф етдирмәг иш-кан Јардыр.

Сон вахтлардә мәктәбләрдә факултә-ти мәшғәләларини тәшкил өз кечирил-масиндә бәзн ишләр көрүлмүшдүр.

Факултәтлә мәшғәләләрни шакирдләр ичарисиндә мәшһур олдуғу оларча мә-ктәб вәрдир. Мәселән, Ваки шәһәриндәки 31 номерли мәктәбдә 250 VII—X си-ниф шакирди (45,5 фәиз) ризјазјат, фи-зика, кимјә, биологич, әдәбијәт, тарих, рус дили фәиләри үзә факултәтлә мәш-ғәләрлә мәшһур олду. Бу мәшғәләрлә иштисәсы педагоглар, һөнимнин көңә алимлар апарылар. Мәктәб һәр ил факултәтлә мәшғәләләри мәктәбләрини «елми сәссјәсында» јокунашдырыр. Һәчән илии мајында шакирдләрни һөним илми сәссјәсиниң 7 көлмәсиндә Јуха-ры синифләри 40-дан артыг шакирди мө'рузә илә чыгыш етмишдир. Мөзмун-лу мө'рузәләр онларны сәвдигиләри сәмләрини мүхтәлиф нәзәри чөһәтләри илә дәриндән марағландығларын кө-стөрүр. Бу, али мәктәбләр дахил олар-

ды, ләзыми сәһәт өз иштисә сәһәкләдә онлар һөном едир.

20 номерли мәктәбдә өз чур ишләр апарылар, 1970-чи илдә һөним мәктәбдә кеңирлимин «елми сәссјәдә» шакир-дәрни 20-дан артыг мөәузалу мө'рузаси олмушдур. 3 күн даһаг «елми сәссјә-дә» мө'рузәләрни шакирдләр өз мүәл-лимләр бөјүк марағә дияленишләр.

Факултәтлә мәшғәләләри апаран мү-әллимләрә дә методик көмәк көстөрил-маси үчүн муәјјән иш апарымышдыр. Факултәтләр үзә 10 програм тәсдиг едилмиш өз мәктәбләрдә чадырдылмыш-дыр. Мәктәбләрә «Факултәтлә мәшғә-ләли тәшкили һаггында» тә'лимәти мәктәб дә кондрәтләшдир.

Ләкин бутун буналар һәнд илк аддым-ләрдир. Факултәтлә мәшғәләләри сәһ-мә сәлишдигиләри һәнд дәмәк олмәс. Бир чох мәктәбдә факултәтлә мәшғә-ләрини сәһә мүәллимләрни педагоги Јү-күнә алыаг ишәи вәришләр. Бәзн мүәл-лимләр факултәтлә мәшғәләләри чох зәман марағли, чәлбәдчин кечир өз с.

Мәктәбләрдә факултәтлә мәшғәлә-ләри тәшкилилә бөјүк дигәт Јетирмәк лазымдыр. Факултәтлә мәшғәләләри кеңирән мүәллимләрлә дүңүчүлүгү методик иш апармаг, онлар өз төһ-күмилләшдирмәг курсларына чарырмаг вә-чәбдир. Мәктәбдә факултәтләр елм әләминә ачылан пәһчәрәдир ки, онлар ах-тасында шакирдлар үчүн һәләлик узаг олмәс дә ајдыл олмәзн, ләкин чәзи-бар фәүғләр ачылар.

Ајры-ајры фәиләри дәриндән әдрәнән мәктәб өз синифләрни Јардылмасы дә мүнүм мөсәләдир.

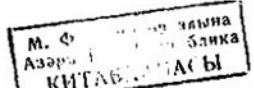
Мәлум олдуғу үзә, елми-техник тә-рәғи сәлиш, иштисәләтәни, дәмәли тәһ-силәни дә мүәлән дәрсчәдә диффәрәк-тивләшдирмәк зәруријәтинә сәбәб олду. Елми кетдикчә ардан диффәрәк-тивләшдырилмаси иштисәләдә иштисә-ләрин дә диффәрәктивләшдырилмаси, бурадән исе тә'лим алаһларны муәл-лим өһләринә һазырламасы үчүн тә-лимни мәғсәд јөнәлдилмаси зәруријәти мејдана чыкыр.

Бу мејл фәһлән фәһлән үзә муәјјән олунмуш програм һәчмини сахламағла ајры-ајры фәиләри дәриндән әдрәнә хуәсәни мәктәб өз фәиләрини мејдана чыкмасына сәбәб олмушдур.

Ризјазјат бә физика тәмајулу I но-мерли интернат-мәктәб, биологич бә ким-јә тәмајулу 5 номерли интернат-мәк-тәб, русини тәмајулу 8 номерли ин-тернат-мәктәб, ирман тәмајулу 6 но-мерли интернат-мәктәб бә сәбәдан меј-дана кәлиш өз өзүнә доғрултмушдур. I вә 5 номерли интернат-мәктәбләри дәмәк олар бутун шакирдләри мүсәби-гә иштисәләрини вәрәкәк муәвәғиғ али мәктәбләрә гебул олунурлар.

Вақыдакы 134 өз 173 номерли мәк-тәбләрдә Јардылған ризјазјат дәрни-

2. «Азәрбајчан мәктәби», № 4.

дан өйрөнөн синифлөр дө өзүнү дог-
рултмүш вө вөтөндашлыг итуугу газан-
ымшдыр. Тогуз рафонуун Пущин ады-
на орта мөктөбиндө вө Бакышев 190
көмөрлө мөктөбиндө жарыдылмыш ким-
дери дөриндөн өйрөнөн синифлөр стынж
дөврүнү кечиримиш вө инди артыг бөжүк
түвөффөттигөт көстөрмөкдөдир. 27 нөм-
рөли мөктөб Бакыда инкилис дилини дө-
риндөн өйрөнөн мөктөб кими мөшүрүлдү.

Лаким С.тираф өтмөк лазымдыр ки,
ажры-ары фөйлөр дөриндөн өйрөнөн
синиф вө мөктөблөр һөзөлүк илк инки-
шак дөврүнү кечирип. һөптө мөктөб вө
синифлөрлө биз кифајет гөдөр мөшүл
олмур вө олары кеңишландиримки.
Һалбуки һәмни мөктөб вө синифлөр же-
ни өлпө-техники төрөгти идејаларыны
мөктөб һөжөтүшә котирөн мүһүм кавал-
тардан өйрөдир. Буяндан башта биз, јад-
дан чыкармаамалыг ки, ажры-ары
фөйлөрни дөриндөн өйрөнүлмөси илә
мөшүл олан төлим бачарыгла төпикли
едилдикдө, һөптө синиф вө мөктөблөр
даным актарымда олан мүөлөлимлөр үчүн
гијмөгли тапкыты ола билер ки, бурада
да олары өсил мөһасында бачарыгы
вө истеҗадлы, балкө дө «халг истеҗад-
ларыны» көшфи көзлөјир.

Ажры-ары фөйлөрни дөриндөн өйрөнөн
мөктөб вө синифлөр јаратмагга биз, дик-
көр вөзүјөтти, һабелә елми-техники тө-
рөгти илә өлағодар олан диференснәси-
ланын таз өкес ола төлимни «интегра-
сиясыны» һөзөрдөн гачырмамалыг.
Мөһүм олдугу үзрө өлмөләрни рифајет-
јатландырылмысы һазырда һәнки јал-
дыс онун төбијјат, һабелә һуманитар
саһаларини дө өһәтө едир.

Рифајет һәм итгәсәдчыларә, һәм
осоиологларә, һәм дө һәтта филологла-
ра — лянгыстләрә дө көмөк едир. Де-
мөк, рифајет техника саһәсиндө икти-
сәсташан әдама лазым олдугу кими һу-
манитар өлмлөр саһәсиндө чөлышан мү-
тәхәссисләрә дө лазымдыр. Бу, һеч дө
төсилини диференсвөлашдиримәсини,
ажры-ары фөйлөрни дөриндөн өйрөнүл-
мәсини инкәк өтмөк дејәл, һәр бир көн-
чи мөһкам үчүмтәһсил базасына малик
олағ әзуријјетини көстөрүр.

Бу вө ја дикөр фөйләни дөриндөн өй-
рөнүлмәси көнч олған вө ғызларын ба-
чарыг вө истеҗадлы инкишәф өтди-
рп.

Һәр ил кечирилә рифајет, физика,
кимја олимпиадаларыны јекунлары ба-
чарыгы ушағларын «јагышдан соңра
көбөлөн» кими ардгыгыны ајдын сүрөт-
дө көстөрүр.

Көчөл ил рифајет үзрө олимпиада-
ныя I вө II туруйда 43.436 шакирд, фи-
зикадан 24.515 шакирд, кимјадан 18.709
шакирд иштирак өтмишдир.

Јухарыда көстөрилөн үч фәни үзрө
республика олимпиадаларыны үчүнчү
турууну 1.200 иштиракчысындан 12 өй-
рөнүр бирячи мөһафата, 30 нөфөр

инкич мөһафата, 57 нөфөрү үчүнчү
мөһафата, 131 нөфөрү икө һөвәслөндир-
кич мөһафата ләјиг көрүлмүшдүр. Чөһи
230 нөфөр, јахүд олимпиада иштиракчы-
ларыны төһрибөн 20 фәни мөһафат-
ләйгәрылмышдыр.

Фөрөһли һалдыр ки, мөһафата ләјиг
көрүлән шакирдләрин јарыга Јахыны
көнд мөктөблөрини шакирдлөрдир.

Лаким төссүф һисси илә гејд өтмөк
лазымдыр ки, педагогларымыз өз ша-
кирдләрини хуәсуи истеҗадлыг һеч дө
һөһинә өз вәхтәнда ашкәра чыкармыр-
лар ки, бу да өсил истеҗадлы ша-
кирдләрни габилјјетини гөһәмилә аш-
кара чыхарыламысына мәһә олур.

Бүтөвлүлдә бугун сиффө дигәтти за-
ифлөтмөмөлдө бөрәдәр истеҗадлы ша-
кирдләрә фөрдј Јанашмағ, оларда әләвә
ташырылғар вермөк, оларын сөһпә
жетнәһи вөзифәләрини јетнө јетнө
мәсинә јөнөлтмөк лазымдыр. Бу заман
һеч бир өчөллө бачарыгы ушағлары
өсәс шакирд күтлөснә гаршы гојмағ,
оларын габилјјет вө бачарыганы һәд-
дөн артыг иштиртмөк олмас.

Фөрөләнә шакирдләрин мүвөффөт-
јетини объектив сүрәтдө гижәтлөндир-
мөк, олары төрифнамөлөрдө чөсарә-
лә мөһафатландырмағ, олары ғызыл
медалә һәмизәдләр кими һазырламағ
лазымдыр.

Ғызыл медалла һәр ил мүвөјөн ми-
ларда шакирд төлтнөф олунур. Көһи
дөрс өһикдә 147 шакирд ғызыл медал-
ла төлтнөф олунмушдур ки, олардан да
112 нөфөрү көнд рајонларындандыр.

Төссүф ки, медал аланларын бир чөхү
өз «өдәчы»лығыны әли мөктөбләрә иу-
таһан заманы доғрултмамышдыр ки, бу
да өлағөдәр педагожи коллективләрни
медал вермөк ишнә мәсүлијјәтсиз ја-
нашмасынын өтгичәси кими гижәтләп
дирилп.

Ажры-ары мөктөб фөйләри үзрө ба-
чарыгы шакирдлөр һазырламағ, истеҗ-
адлы шакирдлөр ашкәра чыхармағ,
олары дигәт вө гајы илә өһәтө өт-
мөк һәр бир педагожи коллективни ш-
рәф ишндир.

Биз, һәмси шакирди габилјјетли әд-
ләндирмағ, габилјјетини габилјјети өв-
сәләсини бурада ишығландырмағ иди-
һәһәһи дејилик. Бу, психолокијјанын ху-
әсуи мәсәләсидир. Лаким гејд өтмөк и-
тәјирин ки, шакирдләрин габилјјети
фөалијјетини мүхтәлиф нөвләриндә өт-
нү көстөрүр. Бөһи шакирдләрини габил-
лијјети төдрис фөйләриндә (рифајет,
пөезија вө и. а.), дикөрләрини итә төт-
тини јардычылыгга, јахүд идмөһдә
үчүнчүләрин габилјјетини төсвәри итә
сәһәтдә, јахүд төбитини итәсәһәтдә, дөр
дүвчүләрини көнч төбијјатчылыг иш-
ләриндә вө и. а. өзүнү көстөрүр.

Һәр бир педагог һөһинә бугун, һөһи
шакирдин һәр бир габилјјетини инки-
шәф өтдирмөк мүһкүн олдуғуну вө иш

ларәг көстөрөһини габилјјетини инкишәф
өтдирмақдө мүһүм вәһитә олдуғуну
иуғумамалыдыр.

Вәхтилә К. Марис јазмышдыр: «...и-
һәһи, урунда мүбаризә апардыгы һөр
әш» онун марәги илә әлағәдардыр» (К.
Марис вө Ф. Бөгөлс, Әсәрләри, М., Си-
јәси әдәбијјәт нәшрјјаты, 7-чи чилд,
3-чи нәшр, сәһ. 72).

Психолог Н. В. Левитовун белә бир
фикри илә разкылашмамағ олмас ки,
«Һәр һәмси бир ишә марәг габилјјетини
инкишәфыны сурәтләндирп, мөһафиг
билик, бачарыг вө әрдшләрини мәһи-
сәһәмәси процесиндә оларын мәдәни-
јетин үзәриндә ишләмәг сөһг еднө, мү-
вөффөтјјәтә мөһүм иһәм јардыр»
«Характерин психолокијјасы», М.,
1969, сәһ. 83).

Һәтнчә мүәһлимләр үчүн әјднәндәр
дејөк ки, шакирдләрдә рифајет габилјј-

јөт инкишәф өтдирмөк үчүн оларда рифа-
јетјјәтә марәг ојатмағ лазымдыр. Пөе-
зәһија, техники, јахүд дикөр јардычы-
лыга мунәсбәтдә дө вәзјјет беләдир.
Мөһтәбәринимдә габилјјәтли ушағлар
өз дејилдир. Лаким белә шакирдләрә
һөр күн вө педагожи чәһәтдән дүкүн
методларә мөшүл олсағ габилјјетли
ушағларын сајыны һөһигтәһн артырмыш
олары.

Лаким габилјјетли шакирдләрә иш
нө гөдөр вәһитә вө мүһүм ола да орта
мүвөффөһт көстөрән шакирдләр гајы
вө дигәтнә зөһфлатмөк олмас. Белә
шакирдләр һәр бир мөктөбдә өксәријјетини
төһил едир.

Була көрә дө бизни төһирәсалыһәз
вөзифәһиз бүтүн төлим процесини төһи-
ләндирмөк јолу илә бүтөвлүлдә тө-
лим-тәрбија ишнини сөһијјәсини јүн-
сөһтмөкдән ибарәтдир.